

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bankier van de wereld, bouwer van Europa : Johan Willem Beyen 1897-1976

Weenink, W.H.

Citation

Weenink, W. H. (2005, October 12). *Bankier van de wereld, bouwer van Europa : Johan Willem Beyen 1897-1976*. Prometheus. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4404>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4404>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Inleiding

Het idee voor een boek over Johan Willem Beyen ontstond aan het eind van de jaren tachtig, toen ik Europa-redacteur van *NRC Handelsblad* was. Bij het voorbereiden van een artikel over de historische achtergronden van de Europese 'interne markt', waar in die tijd groot enthousiasme voor bestond ('Europa '92'), stuitte ik op de toen voor mij vrijwel onbekende minister Beyen. Uit zijn initiatief was in 1957 het verdrag voor de Europese Economische Gemeenschap voortgekomen (het hart van de Verdragen van Rome), waarin de vorming van een gemeenschappelijke markt was voorzien. Beyen was de 'vader' van die ene Europese markt, verzekerden geraadpleegde ambtenaren die tijdens zijn ministerschap (1952-1956) met hem hadden samengewerkt.

Wonderlijk genoeg was slechts een kleine groep ingewijden – vooral ambtenaren en historici – zich hiervan bewust. Voor de meesten was, en is, Beyen een onbekende. Dat is des te vreemder omdat hij niet alleen wegens zijn verdiensten voor de Europese eenwording, maar ook in allerlei andere opzichten een bijzonder minister van Buitenlandse Zaken en een opmerkelijke persoonlijkheid is geweest. Hij was partijloos, had een bancaire achtergrond en stond bekend om zijn charme, gemakkelijke omgang, internationale oriëntatie, goede contacten, muzikaliteit, belezenheid, scherpe humor en *joie de vivre*.

Beyen was, kortom, een man van de wereld zoals Nederland ze nauwelijks kende. Tegelijkertijd was hij hoogbegaafd en, mogelijk daaruit voortvloeiend, een solist, wat hem tot een extra intrigerend persoon maakte. Daar kwam nog bij dat hij aan het eind van zijn ministerschap een onfortuinlijke rol had gespeeld in een affaire die sindsdien tot de verbeelding is blijven spreken: de kwestie-Greet Hofmans.

Dit alles prikkelde de nieuwsgierigheid naar Beyen en de drang meer van hem te weten. Adviezen van 'Beyen-kenners' onder historici – J.W. Brouwer (Radboud Universiteit Nijmegen), A.J. Harryvan (Rijksuniversiteit Groningen), A.E. Kersten (Universiteit Leiden) en G.M.V. Mans (Radboud Universiteit Nijmegen) – wezen op de noodzaak van een wetenschappelijk verantwoorde biografie. Die zou als dissertatie kunnen dienen.

De studie zou de bestaande historische kennis over Beyen, die vooral zijn handelen als bewindsman in de jaren vijftig beslaat, moeten uitbreiden naar het nog vrijwel onbetreden terrein van zijn leven en carrière vóór die tijd. Het boek moest in de eerste plaats gaan over de ideeënvorming van deze 'onbekende' Beyen, de Beyen van vóór zijn ministerschap, zonder vanzelfsprekend het daaruit voortvloeiende handelen als bewindsman te negeren.

Als centrale probleemstelling is de vraag gekozen waarom juist de pragmaticus

INLEIDING

en afstandelijke intellectueel Beyen in de jaren vijftig zo gegrepen was door de Europese eenwording dat hij zich daar als minister met passie bijna volledig op richtte. Onder 'gegrepen' wordt hier verstaan Beyens visie dat voor Europa maar één weg openlag: zich verenigen. Het alternatief was naar zijn overtuiging verpauperen en irrelevant worden in de wereld, met als gevolg dat het lot van Europa in handen van andere machten zou komen te liggen.

Op basis hiervan is historisch onderzoek verricht met als afgeleide vragen:

- 1 Waar lagen de wortels van Beyens denken over Europese eenwording en internationale samenwerking? In dit verband is onder meer onderzocht welke invloeden hij in zijn jeugd onderging en hoe hij zich intellectueel ontwikkelde.
- 2 Zijn er in zijn bancaire loopbaan, en met name in de periode tussen de twee wereldoorlogen, aanknopingspunten te vinden voor later ministerieel handelen? Hier is nagegaan hoe Beyens carrière verliep en door wie hij is beïnvloed. Zijn loopbaan als internationaal opererend bankier is gevolgd, de keuzes die hij hierin maakte en zijn reactie op de crisis van de jaren dertig.
- 3 Is er in zijn carrière een 'rode draad' die naar zijn baanbrekende opvattingen over Europese integratie voert? Het gaat hier om de vraag of er van een dwingende ontwikkeling sprake was die Beyen onherroepelijk in de richting van Europese samenwerking duwde. Het onderzoek richtte zich hier vooral op zijn ideeënvorming over economie en samenleving. Tot welke denkers voelde hij zich aangetrokken en was er sprake van eigen nieuwe en voortschrijdende inzichten? En hoe werkte de Tweede Wereldoorlog daarop in?

Om inzicht te krijgen in de gestelde vragen is zoveel mogelijk geput uit primaire bronnen, die zijn opgespoord in archieven in binnen- en buitenland. Via Beyens zoon, de in 2002 overleden K.H. Beyen, kreeg ik toegang tot het ongeordend persoonlijk archief van zijn vader. Dat gold met uitzondering van een aantal documenten over de affaire-Hofmans, waarvan J.W. Beyen zelf had bepaald dat ze pas 25 jaar na de dood van prinses Juliana en prins Bernhard openbaar mochten worden. Dit archief bevat veel officiële stukken, toespraken en brieven. Helaas was er weinig strikt persoonlijk materiaal. Zo ontbraken dagboeken en waren er slechts weinig persoonlijke brieven. Beyens autobiografie *Het spel en de knikkers* (1968) bleek wegens onvolledigheid als bron slechts beperkt bruikbaar.

Inzage in persoonlijke archieven van mensen die Beyen hebben gekend, bood de kans zijn persoonlijkheid in te kleuren. Dat betrof met name het archief van de in 2004 overleden prins Bernhard. Bestudering van correspondentie tussen Beyen en de prins, die bevriend waren, gaf een bijzondere kijk op Beyens overwegingen en affecties. Dit archief onthulde bovendien onverwachts hoe opmerkelijk de constitutionele verhoudingen in de Nederlandse politiek van de jaren vijftig waren en hoe sturend de rol van koningin en prins. Ook stukken uit persoonlijke archieven van bij-

INLEIDING

voorbeeld J.L. Heldring, J.J. Polak en E.L.C. Schiff legden interessante kanten van Beyens persoonlijkheid bloot.

Beyens gingen zijn vanzelfsprekend nagegaan in ‘officiële’ archieven van overheden of van aan overheden gelieerde instellingen, zoals het Nederlandse Nationaal Archief, archieven van ministeries van Buitenlandse Zaken en Financiën in Nederland en Duitsland, de Amerikaanse National Archives, de Britse National Archives (tot voor kort nog Public Record Office geheten), en archieven van De Nederlandsche Bank, van de in Washington gevestigde Bretton Woods-instellingen, Internationaal Monetair Fonds en Wereldbank, en van de Bank voor Internationale Betalingen te Bazel.

Verder is gekozen voor onderzoek in relevante bedrijfsarchieven, waaronder archieven van Beyens werkgevers Philips (Philips Company Archives), de Rotterdamsche Bankvereniging/Rotterdamsche Bank/AMRO Bank (ABN Amro Historisch Archief) en Unilever (Londen en Rotterdam). Deze bleken niet alleen verhelderende informatie te bezitten, maar leverden ook onverwachte vondsten op.

Zo bevond zich in het archief van de Rotterdamsche Bankvereniging (Robaver) een met de hand geschreven manuscript van 250 foliovenen, waarin Beyen eind jaren twintig/begin jaren dertig zijn ideeën over de werking van de economie beschreef en dat voor zijn tijd revolutionaire gedachten bevatte.

Deze bronnen uit ondernemingsarchieven hebben ertoe bijgedragen dat het boek zich op de grenslijn van politieke en economische geschiedschrijving beweegt. Overigens maakte het feit dat Beyen zich vrijwel steeds ophield in het gebied waar economie, financiën en politiek elkaar raken, het onderzoek sowieso interdisciplinair.

Naast bestudering van primaire bronnen zijn gesprekken gevoerd met personen die Beyen hebben meegemaakt of anderszins een band met hem hadden. Dat betrof bijvoorbeeld de inmiddels overleden J. Zijlstra, minister van Economische Zaken in het kabinet waarin Beyen minister van Buitenlandse Zaken was, maar ook ambtenaren die tijdens zijn ministerschap met hem hebben samengewerkt, onder wie wijlen E.H. van der Beugel, C.L. Patijn en M.H.J.C. Rutten.

Bovendien verstrekten personen die Beyen hebben gekend als (president-)commissaris bij de Rotterdamsche Bank en de Amro Bank – onder anderen A.L. van Beek en oud-minister J.R.M. van den Brink – en als directeur van Unilever – onder wie wijlen P. Kuin – informatie van belang.

Vanzelfsprekend is de relevante literatuur geraadpleegd.

Het project, waarmee in 1999 werd begonnen, was een spannende ontdekkingsreis door de twintigste eeuw – hoe we die eeuw ook afbakenen. Dat komt niet alleen doordat Beyens leven was beïnvloed door de turbulenties van die eeuw. Hij was immers niet de enige wiens studententijd door de Eerste Wereldoorlog minder uitbundig verliep dan verwacht. Hij was slechts een van de velen die opliepen tegen de economische depressie uit de jaren dertig. Net als hij leefden tallozen tijdens de Tweede

INLEIDING

Wereldoorlog in ballingschap. En er waren vele ministers die in de jaren vijftig hun werk deden. Wat maakte hem dan zo speciaal?

Beyen bleek in zijn denken en handelen meer een actief speler dan de gemiddelde tijdgenoot. Hij komt uit de bronnen naar voren als iemand die al vroeg in zijn loopbaan hartstochtelijk bezig was oplossingen te vinden voor de grote problemen van zijn tijd. Hij bevond zich vaak op plekken waar de loop van de eeuw werd bepaald. Beyen gaf zijn tijd zelfs mede vorm en beïnvloedde zo de geschiedenis. De doorbraak die hij als minister met zijn streven naar de gemeenschappelijke markt voor de Europese eenwording bereikte, bleek een logisch hoogtepunt, waarin alle lijnen samenkwamen die hij in de jaren dertig en veertig had getrokken.

Dit boek behandelt Beyens leven in zes met opzet ruime periodes, die de ontwikkeling van zijn denken en handelen logisch afbakenen. Hierbij is een chronologische verhaallijn gebruikt, omdat op deze wijze Beyens leven zich het meest natuurlijk kon ontrollen. Bovendien konden de keuzes die hij maakte, zo het duidelijkst in de tijd worden geplaatst.

Hoofdstuk I beschrijft zijn afkomst en zijn studietijd. Hoofdstuk II volgt Beyen aan het begin van zijn carrière aan de hand van dikwijls befaamde leermeesters. Hoofdstuk III laat zien hoe Beyen als gevierd bankdirecteur de jaren dertig beleefde bij zijn activiteiten in binnen- en buitenland en toont aan hoe deze periode in zijn ideeënvorming over economische, sociale en monetaire verhoudingen een ijkpunt werd. Dat gold zowel nationaal als internationaal. In hoofdstuk IV treffen we Beyen vooral aan als plannenmaker voor de naoorlogse wereld. Hij pleitte voor regionale samenwerking, maar nam ook deel aan de mondiaal opgezette conferentie van Bretton Woods. Hoofdstuk V is een apotheose, met een dramatisch slot: Beyens ministeriële succes op Europees gebied en zijn uiteindelijke ondergang met Greet Hofmans. In hoofdstuk VI bleek Beyen na zijn ministerschap niet uitgeblust. Opnieuw bevond hij zich aan de 'frontlinie' van de geschiedenis, toen hij als ambassadeur in Parijs de terugkeer van De Gaulle en het begin van diens Vijfde Republiek meemaakte. In deze periode stelde hij zijn omgeving voor een grote verrassing met zijn bekering tot het rooms-katholicisme. Onderzocht wordt of er hiervoor in het leven van de 'zoeker', die Beyen was, eerder aanwijzingen waren geweest. Het levens-einde zoals dat uit de bronnen naar voren komt, was moeizaam en tragisch.

Afsluitend hoofdstuk VII is concluderend en evalueert de betekenis van J.W. Beyen. Het onderstreept hoe breed zijn ideeën over Europese eenwording waren in de zin dat de Europese integratie zich met de hele economie en het maatschappelijk leven moest bezighouden. Aangegeven wordt hoe hij daarin verschilden van bijvoorbeeld Jean Monnet, een andere, meer bekende en meer erkende 'architect' van het ene Europa. Het legt verder de nadruk op de actualiteit van Beyens ideeën voor het bestuur van het verenigde Europa. Dat geldt met name zijn aandringen op supranationaliteit, omdat het naar zijn mening bij de toekomst van Europa ging om Europese belangen, die nationale belangen overstijgen. Ten slotte laat het afronden-

INLEIDING

de laatste hoofdstuk zien hoe zeer Beyen als voorvechter van de Europese zaak in het kabinet een uitzonderingspositie innam. Van een fundamentele Europese gezindheid was in de Nederlandse kabinetten van die tijd geen sprake, ook al willen mythes anders doen geloven. Zo bezien is het misschien geen wonder dat hij vrijwel uit het vaderlandse collectieve geheugen is gewist.

DANK

Het schrijven van deze biografie zou niet mogelijk zijn geweest zonder de steun die velen eraan hebben gegeven. Allereerst is de hoofdredactie van NRC Handelsblad dank verschuldigd. Zij stelde mij als redacteur in staat via het A.S. Spoorfonds het zo belangrijke begin te maken. De stimulerende rol van de toenmalige plaatsvervangend hoofdredacteur J. van der Vaart en van mijn leermeester in de journalistiek, J.H. Sampiemon, verdient bijzondere vermelding. Met warme gevoelens denk ik aan het begrip van de redactie van de Opiniepagina, waaraan ik in de ruim zes jaar dat ik mijn boek schreef, was verbonden.

Dat het boek een proefschrift werd, is in het bijzonder te danken aan prof. W.H. Roobol, die me al vroeg op dat spoor zette. Friederike de Raat en Jan Paulussen hebben er met hun enthousiasme voor gezorgd dat het project vaart hield. De medewerking van de familie Beyen was van grote waarde. Vooral de gesprekken met de intussen helaas overleden K.H. Beyen, zoon van mijn hoofdpersoon, en het archiefmateriaal dat hij beschikbaar stelde, hebben veel verduidelijkt.

Verder kijk ik dankbaar terug op de hulp en steun van Gerard Aalders, Hugo Arlman, Ton Bannink, Martin Baertl, Laurens Beijen, Jan Maarten Beyen, Wendela Linnebank-Beyen, Gerda Boerlage, Ivo Blanken, Jan Willem Brouwer, Th.G.J.M. van de Burgt, Henry Cannon, Ingrid Elferink, Friso Endt, prof. M.M.G. Fase, Jelle Gaemers, Lambert Giebels, Birgit Donker, Erik de Gier, mej. C.M. Gillis, Ton de Graaf, A.G. Harryvan, J.L. Heldring, Sjoerd Hesselbach, J. den Hollander, Johan ten Hove, Jeroen Jekel, Hein Jongbloed, Arendo Joustra, Michel Kerres, Ben Knapen, John Kroon, Herman Langeveld, Ronald Leeftang, G.M.V. Mans, H. Mees, Robert Meyjes, M.M. Mooij, Warnar Oosterbaan Martinius, Sierk Plantinga, Peter Romijn, Patrick van Schie, Jos Smith, A.S. Spoor, prof. A. Szász, Harry Veenendaal, Anna Visser, J.A. Visser, Rik van Vliet, prof. Joh. de Vries, prof. H. van der Wee, Douwe van der Werf, Ben Wubs en Dick Wijmer.

